

بررسی تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت و نسبت های مالی بر اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

مجتبی سنگری^۱

مینا ناصری^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱ تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱۱/۲۸

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت و نسبت های مالی بر اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می باشد. اجتناب مالیاتی به عنوان متغیر وابسته، به معنای استفاده از روش های قانونی یا شبه قانونی برای کاهش بار مالیاتی بدون نقض مستقیم قوانین تعریف می شود. این مفهوم در حوزه حسابداری و مالی به دلیل اثرات مستقیم بر درآمدهای دولت، عدالت مالیاتی و شهرت شرکت ها اهمیت یافته است. بررسی تعامل مسئولیت اجتماعی و نسبت های مالی در این زمینه، به درک بهتر از مکانیسم های رفتاری مدیران و ارائه سیاست های کنترلی کارآمد کمک می نماید. روش تحقیق حاضر از لحاظ ماهیت در زمره تحقیقات توصیفی قرار داشته و از نظر روش نیز در دسته تحقیقات همبستگی محسوب می گردد. در این پژوهش برای جمع آوری داده ها و اطلاعات، از روش کتابخانه ای استفاده شد. در بخش داده های پژوهش از طریق جمع آوری داده های شرکت های نمونه با مراجعه به صورت های مالی، یادداشت های توضیحی و ماهنامه بورس اوراق بهادار انجام پذیرفت. برای این مهم جامعه آماری پژوهش، شامل شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال های ۱۳۹۶-۱۴۰۲ (۷ سال) است که شرایط شرکت را داشته باشد. بنا به محدودیت های تعریف شده در پژوهش شرکت های حائز شرایط ۱۳۳ شرکت جمع آوری گردید برای آزمون فرضیه ها؛ از رگرسیون چندمتغیره برای تأیید و رد فرضیه های تحقیق (نرم افزار ایویوز) استفاده گردیده است. نتایج نشان داد مسئولیت اجتماعی شرکت بر اجتناب مالیاتی تاثیر مثبت و معناداری وجود دارد و نسبت های اهرمی بر اجتناب مالیاتی تاثیر منفی و معناداری وجود دارد و نسبت نقدینگی بر اجتناب مالیاتی تاثیر منفی و معناداری وجود دارد و نرخ رشد بر اجتناب مالیاتی تاثیر منفی و معناداری وجود دارد و نسبت فعالیت بر اجتناب مالیاتی تاثیر مثبت و معناداری وجود دارد.

واژگان کلیدی

مسئولیت اجتماعی، نسبت مالی، اجتناب مالیاتی

۱. استادیار دانشکده آزاد واحد بوشهر.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد.

مقدمه

اجتناب مالیاتی یکی از مهم‌ترین پدیده‌های رفتاری در حوزه مالی و حسابداری است که به دلیل آثار گسترده آن بر اقتصاد کلان و عملکرد شرکت‌ها، توجه بسیاری از پژوهشگران و سیاست‌گذاران را به خود جلب کرده است. این مفهوم به استفاده هدفمند از خلأها و ابهامات قوانین مالیاتی به منظور کاهش بدهی مالیاتی اشاره دارد، به گونه‌ای که نقض مستقیم قانون رخ ندهد (خان^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). با اینکه رفتارهای اجتناب مالیاتی در چارچوب حقوقی، قابل توجه هستند، اما آثار منفی آن‌ها در سطح اجتماعی بسیار قابل توجه است؛ از جمله کاهش درآمدهای عمومی، ایجاد احساس بی‌عدالتی میان مؤدیان، و تشدید فاصله طبقاتی در بهره‌مندی از منابع عمومی (فولر^۲ و همکاران، ۲۰۲۴).

در بستر اقتصاد ایران، این موضوع پیچیدگی بیشتری پیدا می‌کند. نظام مالیاتی کشور، علاوه بر پایگاه داده محدود و عدم یکپارچگی اطلاعات، با چالش‌هایی چون تعدد معافیت‌های مالیاتی و ضعف در کنترل تراکنش‌های مالی مواجه است (احمدی و اسدی، ۱۴۰۲). این شرایط باعث می‌شود شرکت‌ها با توانایی‌های متفاوت در شفافیت مالی و دانش حقوقی، بتوانند از خلأهای موجود استفاده کنند. با توجه به نقش مهم درآمدهای مالیاتی در تأمین هزینه‌های دولت، شناخت عوامل موثر بر رفتار اجتناب مالیاتی شرکت‌ها، به ویژه در بخش‌های حاکمیتی و نظارتی، اهمیت فراوانی دارد.

یکی از عوامل کلیدی که می‌تواند گرایش شرکت‌ها به اجتناب مالیاتی را تحت تأثیر قرار دهد، مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR) است. مسئولیت اجتماعی شرکت به‌عنوان مجموعه‌ای از تعهدات و اقدامات داوطلبانه، از سازمان‌ها انتظار دارد که فراتر از الزامات قانونی در حوزه‌های اخلاقی، اجتماعی، و زیست‌محیطی فعالیت کنند (براون^۳ و همکاران، ۲۰۲۳). نظریه ذی‌نفعان بیان می‌کند که سازمان‌ها برای حفظ روابط بلندمدت و اعتماد عمومی، باید رفتارهایی اتخاذ کنند که منافع تمام گروه‌های ذی‌نفع — اعم از سهامداران، کارکنان، مشتریان و جامعه — را تأمین نماید (فریمن^۴، ۱۹۸۴). در این چارچوب، اجتناب مالیاتی هرچند ممکن است مزیت مالی کوتاه‌مدت ایجاد کند، اما در بلندمدت اعتبار و وجهه اجتماعی شرکت را تهدید می‌کند، به‌ویژه در دنیای امروز که شفافیت اطلاعات و فشار گروه‌های اجتماعی بر شرکت‌ها بیش از گذشته است (چوی^۵ و همکاران، ۲۰۲۴).

عامل دوم نسبت‌های مالی است که نمایانگر وضعیت کمی و عملکرد اقتصادی شرکت می‌باشد. نسبت‌هایی مانند نسبت اهرمی، نقدینگی، نسبت فعالیت، نرخ رشد نه تنها ابزار تحلیل وضعیت مالی هستند، بلکه در شکل‌گیری تصمیمات مالی مانند اجتناب مالیاتی نقش دارند (لی^۶ و همکاران، ۲۰۲۳). برای مثال، شرکت‌هایی که نسبت بدهی بالایی دارند، معمولاً با فشار نقدینگی و هزینه‌های مالی سنگین مواجه هستند، که می‌تواند آن‌ها را به کاهش هزینه‌های مالیاتی ترغیب کند. در مقابل، شرکت‌های سودآور یا دارای سطح نقدینگی بالا ممکن است به دلیل نظارت‌های دقیق‌تر نهادهای مالیاتی و هزینه‌های شهرت، در اتخاذ چنین رفتارهایی محافظه‌کارتر عمل کنند.

در محیط اقتصادی ایران، تعامل میان مسئولیت اجتماعی و نسبت‌های مالی می‌تواند دینامیک خاصی ایجاد کند. شرکتی که از نظر مالی ضعیف است و سطح پایین مسئولیت اجتماعی شرکت دارد، به احتمال زیاد انگیزه و توان بالاتری برای

¹ Khan

² Fuller

³ Brown

⁴ Freeman

⁵ Choi

⁶ Li

استفاده از روش های اجتناب مالیاتی خواهد داشت. در مقابل، شرکت های مالی پایدار با سطح بالای مسئولیت اجتماعی شرکت، ممکن است برای حفظ شهرت و روابط بلندمدت با ذی نفعان، از این رفتارها دوری کنند. این ترکیب متغیرها، زمینه ای پیچیده و چندبعدی را به وجود می آورد که بررسی آن نیازمند پژوهش های دقیق و مبتنی بر داده های واقعی بازار سرمایه ایران است.

با وجود اینکه ادبیات بین المللی به بررسی اثرات مسئولیت اجتماعی شرکت و نسبت های مالی بر اجتناب مالیاتی پرداخته است، مطالعات داخلی هنوز کمتر به تحلیل هم زمان این دو متغیر پرداخته اند. درک این ارتباط می تواند برای سیاست گذاران مالی و مدیران شرکت ها ارزش دوگانه ایجاد کند: از یک سو شناسایی محرک ها و بازدارنده های رفتارهای اجتنابی و از سوی دیگر ارائه راهبردهایی برای ارتقای عملکرد مسئولیت اجتماعی و بهبود وضعیت مالی شرکت ها. در نهایت، چنین شناختی می تواند پایه ای برای طراحی مقررات مؤثرتر، بهینه سازی ساختار نظارتی و افزایش شفافیت مالی در بازار سرمایه ایران باشد (فولر و همکاران، ۲۰۲۴؛ احمدی و اسدی، ۱۴۰۲).

حال با توجه به مطالب فوق این سوال مطرح می شود که آیا مسئولیت اجتماعی شرکت و نسبت های مالی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مفاهیم مسئولیت اجتماعی شرکت

مفهوم مسئولیت اجتماعی شرکت ها در دهه اخیر به پارادایم غالب و مسلط حوزه اداره شرکت ها تبدیل شده است و شرکت های بزرگ و معتبر جهانی مسئولیت در برابر اجتماع و محیط اجتماعی را جزئی از استراتژی شرکتی خود می بینند. مفهوم مسئولیت اجتماعی شرکتی در فضای کسب و کار امروز اهمیت فزاینده ای دارد زیرا شرکت ها به طور فعال رشد اقتصادی را از طریق بین المللی شدن دنبال می کنند (فنگ^۱، ۲۰۱۸). به عبارتی؛ انتظار می رود که شرکت ها به عنوان شهروندان شرکتی در قبال اقتصاد، جامعه و کشور، مسئولیت اجتماعی شرکتی خود را فعالانه تر انجام دهند. تقاضای یک شرکت برای انجام مسئولیت اجتماعی شرکتی خود نه تنها به یک مسئله مهم بلکه به یک اجماع عمومی جهانی تبدیل شده است؛ بنابراین، انتظار می رود شرکت ها هنگام ارزیابی عملکرد مالی خود در خصوص حفظ تعادل بین رشد شرکت و پیشرفت اجتماعی محتاط باشند (وانگ، ۲۰۱۱).

مسئولیت اجتماعی شرکت زمانی اتفاق می افتد که شرکت ها در فعالیتهایی شرکت می کنند که به نظر می رسد دستور کار اجتماعی را فراتر از آن چیزی که توسط قانون الزامی است، پیش می برد. (سیگل و ویتالیانو^۲، ۲۰۰۷). به طور خلاصه، واژه مسئولیت اجتماعی شرکت ها به ظهور یک جنبش اشاره دارد که هدف آن دنبال کردن عوامل محیطی و اجتماعی در تصمیمات تجاری شرکت ها، استراتژی تجاری و حسابداری جهت افزایش عملکرد اجتماعی و محیطی در کنار ابعاد اقتصادی می باشد؛ به گونه ای که برای واحد تجاری، جامعه و محیط مفید واقع گردد (مک کلینی^۳، ۲۰۰۸).

از سوی، تقاضا برای حفاظت از محیط زیست، تأکید بر حاکمیت شرکتی و تغییرات در وضعیت اجتماعی عوامل اصلی هستند که شرکت ها را مجبور به پذیرش مسئولیت های اجتماعی بیشتری می کنند. به عبارتی، با افزایش آگاهی از حفاظت از محیط زیست و گرم شدن زمین، مردم دیگر از رفتار منفعلانه یک شرکت اخلاقی راضی نیستند. از سوی

¹ Feng

² Siegel & Vitaliano

³ McKinley

دیگر، انتظار می‌رود که شرکت‌ها به‌عنوان شهروندان شرکتی در قبال اقتصاد، جامعه و کشور، مسئولیت اجتماعی خود را فعالانه‌تر انجام دهند. تقاضای یک شرکت برای انجام مسئولیت اجتماعی شرکتی خود نه تنها به یک مسئله مهم بلکه به یک اجماع عمومی جهانی تبدیل شده است؛ بنابراین، انتظار می‌رود شرکت‌ها هنگام ارزیابی عملکرد مالی خود در خصوص حفظ تعادل بین رشد شرکت و پیشرفت اجتماعی محتاط باشند (وانگ، ۲۰۱۱).

نسبت‌های مالی

تجزیه و تحلیل صورت‌های مالی اغلب با به‌کارگیری نسبت‌های مالی که بر پایه اطلاعات ترازنامه، صورت‌حساب سود و زیان، و صورت جریان وجوه نقد تهیه شده‌اند، آغاز می‌شود. نسبت‌های مالی نشان‌دهنده قدرت یا ضعف شرکت‌ها در مقایسه با سایر شرکت‌های همان صنعت، شرکت‌های پیشرو و عملکرد سال گذشته همان شرکت، هستند. نسبت‌های مالی به سادگی محاسبه می‌شوند، در صورتی که تفسیر آن‌ها اغلب مشکل و بحث‌برانگیز است، مخصوصاً زمانی که دو یا چند نسبت علائم متضاد نسبت به هم نشان می‌دهند. مشکل اصلی که به تحلیل نسبتی صورت‌های مالی وارد می‌شود این موضوع است که هر یک از نسبت‌های مالی یک بعد از عملکرد مالی سازمان را ارزیابی می‌کند به گونه‌ای که دسته‌ای از آن‌ها توانایی نقدینگی، گروهی توانایی سودآوری، بخشی دیگر توانایی رشد و بالاخره گروه آخر شیوه عملیات سازمان را ارزیابی می‌کند (خواجه‌وی و همکاران، ۱۳۸۹).

نسبت‌های مالی که یک رابطه ریاضی را بین دو حالت کمی نشان می‌دهند، ابزار اصلی این تحلیل مالی محسوب می‌شود. اگر نسبت‌ها برای بیش از یک دوره زمانی اندازه‌گیری شوند، می‌توان آن‌ها را برای شناسایی تغییرات یا روند عملیات به کاربرد. از این نسبت‌ها برای تهیه اطلاعات موردنیاز در شناسایی نقاط مشکل‌آفرین عملیاتی نیز می‌توان استفاده نمود. تجزیه و تحلیل تغییرات با استفاده از نسبت‌ها و مقایسه حساب‌های مختلف، در دوره‌های زمانی مختلف موجب آگاهی و دید درونی نسبت به عملیات می‌شود. یک نسبت، به صورت رابطه ثابت بین دو عدد به وسیله درصد، یا مرتبه تعریف می‌شود. برخی از موارد استفاده نسبت‌های مالی عبارت‌اند از:

-مقایسه صنعت‌های مختلف

نسبت‌های مالی عواملی را که موجب موفقیت و یا عدم موفقیت شرکت‌ها شده است مشخص می‌کنند. همچنین با استفاده از نسبت‌های مالی می‌توان شرکت‌های قوی و ضعیف، معتبر و یا بی‌اعتبار را شناسایی کرد. هر صنعتی دارای فعالیت، شاخص‌های مالی و عملیاتی مخصوص به خود است. این شاخص‌ها را می‌توان به کمک نسبت‌های مالی مشخص کرد.

مقایسه عملیات اجرایی در دوره‌های مختلف زمانی

پس از یک دوره چندساله به کمک نسبت‌ها می‌توان روند تغییرات و نیز ارتباط موجود بین اطلاعات مالی یک شرکت را، در دوره‌های زمانی مختلف تهیه و روش‌های مناسب برای حرکت‌های مالی آینده شرکت را انتخاب کرد. بنابراین با استفاده از اقلام صورت‌های مالی می‌توان نسبت‌های موردنظر در یک شرکت را محاسبه کرد. یک تحلیل‌گر مالی، باید فقط آن نسبت‌های را انتخاب و محاسبه نماید، که اطلاعات مفید و مناسبی در موقعیت شرکت ارائه کند؛ به عبارتی دیگر موفقیت در تجزیه و تحلیل مالی کاملاً بستگی به انتخاب صحیح نسبت‌های مالی مناسب، توسط مدیر مالی دارد.

اجتناب مالیاتی

یکی از اهداف مودیان مالیاتی برای کاهش بدهی مالیاتی شان، اجتناب مالیاتی است. اجتناب مالیاتی یک نوع سوء استفاده رسمی از قوانین مالیاتی است و با یافتن راه های گریز از پرداخت مالیات در قوانین مالیاتی با تلاش در جهت یافتن راه های قانونی به منظور کاهش میزان مالیات پرداختی مرتبط هست (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۳). در ادبیات حسابداری، اجتناب مالیاتی از دو بعد گسترده و محدود تعریف شده است. در بعد گسترده، اجتناب مالیاتی به صورت کاهش آشکار مالیات به ازای هر ریال سود حسابداری قبل از مالیات تعریف می گردد. طبق این تعریف تمام معاملاتی که بر بدهی مالیاتی آشکار شرکت اثر می گذارند در زمره اجتناب مالیاتی قرار می گیرند و بین فعالیت های واقعی با مطلوبیت مالیاتی، فعالیت های اجتنابی که به منظور کاهش مالیات انجام می شوند و لابی هایی که برای کسب مزایای مالیاتی انجام می شوند، تفاوتی قائل نمی شود (جهرومی، ۱۳۹۱). طبق این تعریف، اگر اجتناب مالیاتی را به صورت طیفی از استراتژی های برنامه ریزی مالیاتی در نظر بگیریم، در یک سر طیف اجتناب مالیاتی قانونی (نظیر سرمایه گذاری در اوراق مشارکت و در سر دیگر طیف اجتناب مالیاتی غیرقانونی قرار می گیرد (هانلون و هیتزمن، ۲۰۱۰). برخی اجتناب مالیاتی را به صورت انجام اقدامات قانونی به منظور کاهش بدهی مالیاتی تعریف می نمایند. در بعد محدود، تمایز مفهومی بین فرار مالیاتی و اجتناب مالیاتی ریشه در قانونی بودن اقدامات مؤدیان دارد. فرار مالیاتی نوعی تخطی از قانون است، در مقابل، اجتناب مالیاتی در چارچوب قوانین مالیاتی انجام می شود و مؤدی دلیلی برای نگرانی بابت کشف احتمالی اقدامات خویش ندارد (جهرومی، ۱۳۹۱).

اسماعیلی کیا و همکاران (۱۴۰۴) به بررسی مسئولیت اجتماعی شرکت و راهبردهای رقابتی: نقش تعدیل کنندگی عملکرد راهبردی و عملکرد شرکت پرداختند. نمونه پژوهش متشکل از ۱۶۶۰ مشاهده با مجموع ۱۶۶ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۱ است و داده ها با استفاده از رگرسیون خطی چندگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که مسئولیت اجتماعی شرکت، بر راهبرد رهبری هزینه و راهبرد تمایز تاثیر مثبت و معناداری دارد. از بین سه مولفه عملکرد راهبری، استقلال کمیته حسابرسی و کارایی عملکرد واحد حسابرسی داخلی، تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت بر راهبرد رهبری هزینه را تقویت می کند، اما استقلال هیئت مدیره، نقش تعدیل کنندگی بر این تاثیر ندارد. همچنین، از بین سه مولفه عملکرد راهبری، تنها کارایی عملکرد واحد حسابرسی داخلی تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت بر راهبرد تمایز را تقویت می کند. علاوه بر این، ارزش افزوده اقتصادی و ارزش افزوده بازار، تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت بر هر دو راهبرد رهبری هزینه و تمایز را تقویت می کنند. ارتقای عملکرد راهبری شرکت ها از طریق اجرای اصول راهبری شرکتی و همچنین برنامه ریزی جهت بهبود عملکرد شرکت بر اساس شاخص های ارزش آفرینی موجب تقویت تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت بر راهبردهای رقابتی و به تبع، بهره مندی شرکت از مزایای این امر می شود. علاوه بر این، با در نظر گرفتن اهمیت عملکرد راهبری و مشارکت مسئولیت اجتماعی در راهبردهای رقابتی، مدیران می توانند ضمن کسب مزیت رقابتی، موجب خلق ارزش و مشروعیت در جامعه برای شرکت شوند.

عزیزی و همکاران (۱۴۰۴) به بررسی تاثیر مسئولیت اجتماعی شرکت بر رابطه بین عدم قطعیت سیاست اقتصادی و نوآوری سبز پرداختند. برای آزمون فرضیه های پژوهش از اطلاعات مالی ۱۶۷ شرکت (۱۳۳۶ مشاهده سال - شرکت) پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در فاصله زمانی بین سال های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲ استفاده شده است. پس از

اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش از تجزیه و تحلیل رگرسیون خطی چندمتغیره برای آزمون فرضیه‌های پژوهش استفاده شد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که عدم قطعیت سیاست اقتصادی منجر به کاهش نوآوری سبز می‌شود. همچنین، افشای مسئولیت اجتماعی شرکت منجر به تقویت رابطه بین عدم قطعیت سیاست اقتصادی و نوآوری سبز می‌گردد. مارشال و گرین (۲۰۲۵) به بررسی نقدینگی، مسئولیت اجتماعی شرکتی و مزیت رقابتی پایدار در شرکت‌های چندملیتی فناوری اطلاعات پرداختند. با بررسی عملکرد مالی ۵۰۰ شرکت چندملیتی حوزه فناوری اطلاعات طی یک دوره ده‌ساله، دریافته‌اند که نقدینگی بالا به شرکت‌ها امکان پرداخت به‌موقع بدهی‌های مالیاتی را می‌دهد، اما زمانی که این نقدینگی با برنامه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی ترکیب شود، تسویه‌های مالیاتی نه تنها سریع‌تر صورت می‌گیرد بلکه اعتبار برند در بازار جهانی نیز تقویت می‌شود. این نتایج نشان داد که هم‌زمانی منابع مالی کافی و فعالیت‌های مسئولانه اجتماعی، یک مزیت رقابتی پایدار ایجاد می‌کند.

لی و تاناکا (۲۰۲۵) به بررسی قش بازده دارایی و مسئولیت اجتماعی در کاهش اجتناب مالیاتی شرکت‌های تولیدی ژاپن پرداختند. در پژوهشی بر شرکت‌های تولیدی ژاپن، داده‌های ده‌ساله را با روش معادلات ساختاری تحلیل کردند و نشان دادند که بازده دارایی (ROA) بالا زمانی می‌تواند سیاست‌های اجتناب مالیاتی را کاهش دهد که با سطح بالای مسئولیت‌پذیری اجتماعی همراه باشد. این اثر در شرکت‌های صادرات‌محور شدیدتر بود، زیرا بازارهای جهانی به رعایت مسئولیت اجتماعی و پرداخت مالیات حساسیت بیشتری نشان می‌دهند و انحراف‌های مالیاتی می‌تواند دسترسی آن‌ها به بازارهای بین‌المللی را تهدید کند.

فرضیه پژوهش

فرضیه اصلی

مسئولیت اجتماعی شرکت و نسبت‌های مالی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی

۱- مسئولیت اجتماعی شرکت بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۲- نسبت‌های اهرمی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۳- نسبت نقدینگی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۴- نسبت فعالیت بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۵- نسبت رشد بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

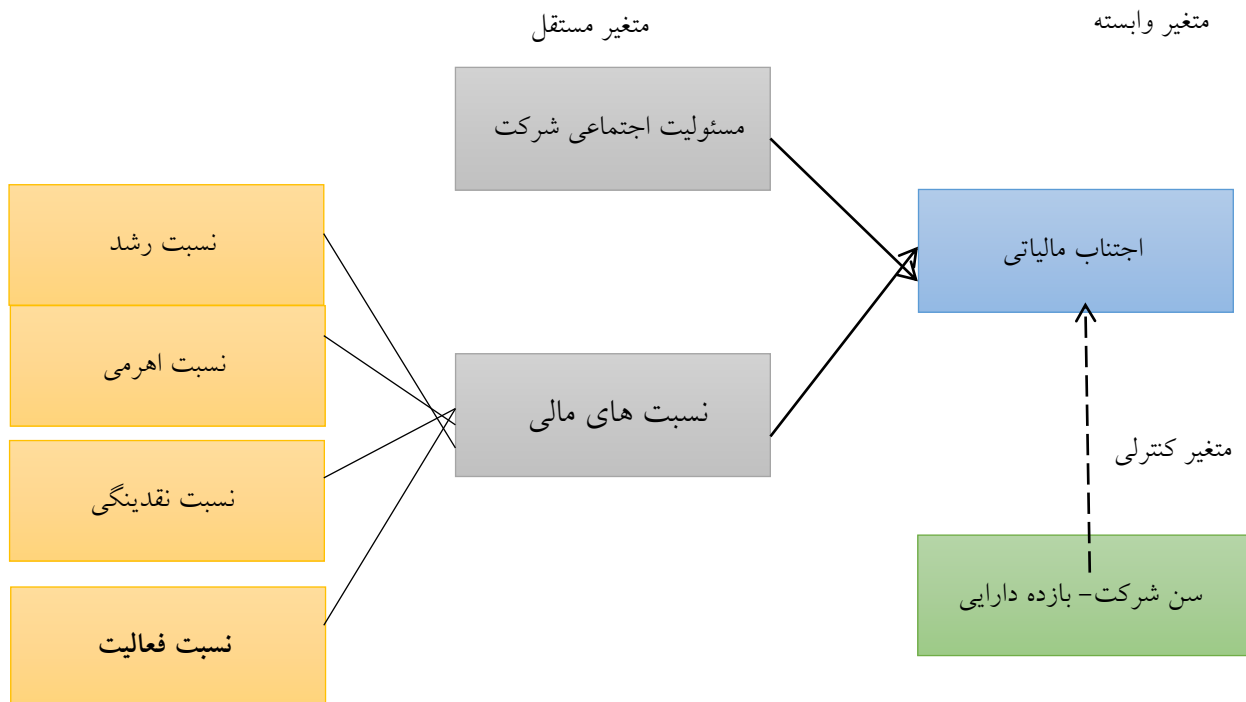
روش‌شناسی پژوهش

بر اساس هدف، پژوهش‌های علمی را می‌توان به سه گروه بنیادی، علمی و کاربردی تقسیم کرد. پژوهش‌های بنیادی در جستجوی کشف حقایق، واقعیات، شناخت پدیده‌ها و اشیاء بوده که مرزهای دانش عمومی بشر را توسعه می‌دهند و قوانین علمی را کشف نموده به تعیین ویژگی‌ها و صفات یک واقعیت می‌پردازند. پژوهش‌های علمی که آن‌ها را حل مسئله نیز می‌نامند، مستقیماً برای حل مسئله به کار گرفته می‌شوند. پژوهش‌های علمی خصلت موضعی و محلی داشته و از خاصیت تعمیم‌پذیری برخوردار نیستند. پژوهش کاربردی، پژوهش‌هایی هستند که با استفاده از زمینه و بستر شناختی و معلوماتی که توسط پژوهش بنیادی فراهم شده برای رفع نیازمندی‌های بشر مورد استفاده قرار می‌گیرند، پژوهش حاضر از نظر طبقه‌بندی بر مبنای هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر ماهیت از نوع پژوهش توصیفی و از نظر نوع داده

کمی است. این پژوهش در حوزه تحقیقات اثباتی قرار می گیرد و با توجه به اینکه از اطلاعات تاریخی استفاده می شود در گروه پژوهش های شبه آزمایشی قرار می گیرد (خاکی، ۱۳۸۲).

جامعه آماری در این پژوهش کلیه شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در یک دوره هشت ساله ۱۴۰۲-۱۳۹۶ است. در این پژوهش ۱۳۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران که در این دوره زمانی ۷ ساله فعالیت داشته اند، مورد مطالعه قرار گرفتند.

مدل مفهومی پژوهش

شکل ۳-۱ مدل مفهومی برگرفته از مکادمی و همکاران (۲۰۲۴)

مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR)

در پژوهش حاضر برای اندازه گیری مسئولیت اجتماعی شرکت ها، پس از مرور گسترده ادبیات، چک لیست اولیه ای شامل ۴۳ نوع اطلاعات تدوین می شود که این اطلاعات از پژوهش اریبی و گائو (۲۰۱۰)، گائو و همکاران (۲۰۰۵) اقتباس می شوند. پس از حذف برخی موارد، به پیروی از مران جوری و علیخانی (۲۰۱۴)، چک لیست نهایی شامل ۲۲ نوع اطلاعات زیست محیطی و اجتماعی است که انتظار می رود به صورت داوطلبانه یا اجباری در گزارش های سالانه شرکت های ایرانی افشا شود. برای اندازه گیری میزان مسئولیت اجتماعی، تحلیل محتوای گزارش سالانه فعالیت هیئت مدیره شرکت ها صورت می گیرد. به این صورت که هر یک از شاخص های مطرح شده، اگر در صورت های مالی شرکت ها افشا شده باشد، عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر داده می شود. سپس میزان مسئولیت اجتماعی هر یک از شرکت ها با استفاده از رابطه زیر محاسبه می شود:

¹ Aribi & Gao

² Gao et al.

³ Maranjory & Alikhani

جدول شاخص‌ها و مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی	۱- افشای استراتژی‌های مبتنی بر بازار سرمایه و استراتژی‌های مبتنی بر جوامع مثال سرمایه‌گذاری در شرکت‌های رعایت‌کننده مسائل محیطی یا مؤسسات اجتماعی یا خارج کردن سهام شرکت‌هایی که مسائل اجتماعی را رعایت نمی‌کنند از پورتفو ۲- مدیریت ریسک اجتماعی مثال معاینات ادواری، واکسیناسیون، بیمه عمر، حوادث، بیکاری و...
یادگیری و آموزش اجتماعی	۳- افشای کل ساعات آموزش، تشریح فعالیت‌ها یا هزینه آموزش کل نیروی کار و...
شفافیت اجتماعی	۴- افشای گزارش عملکرد اجتماعی در بخش جداگانه ۵- ارائه سیاست‌های آتی اجتماعی
سلامت تولید	۶- افشای قوانین، آیین‌نامه‌ها و اصول داوطلبانه سلامت تولید ۷- تعداد ساعات کاری ازدست‌رفته به علت حوادث یا تعداد کل حوادث ۸- اقدامات در جهت کاهش عوامل زیان‌آور محیط کار
مسائل اجتماعی مشتریان و زنجیره تأمین	۹- افشای حفظ حریم خصوصی مشتریان ۱۰- گارانتی و خدمات پس از فروش، ۱۱- تعداد شکایات دریافتی از مشتریان یا میزان پرداخت خسارت ۱۲- افشای رویه‌های مربوط به انتخاب تأمین‌کنندگان ۱۳- ارائه مشخصات، کیفیت، دوام و ایمنی محصولات
حفظ نام تجاری و رفتار ضد رقابتی	۱۴- افشای توافقی‌های تجاری با شرکت‌های رقیب ۱۵- افشای اطلاعاتی در خصوص توسعه محصولات شرکت یا پروژه‌های تحقیقاتی برای بهبود تولید یا افشای مخارج D&R
حقوق نیروی کار	۱۶- افشای مبالغ حقوق و دستمزد و سایر مزایا ۱۷- میزان استخدام و خروج نیروی کار یا نمودار ترکیب نیروی کار ۱۸- افشای شکایات نیروی کار و پرداخت جرائم به آن‌ها ۱۹- تدابیر کاری انعطاف‌پذیر و فعالیت‌های رفاهی برای کارکنان و خانواده‌هایشان مثل سفر و اردو و هدایا و ...
سلامت و امنیت و بهره‌وری	۲۰- افشای استانداردهای ایمنی و سلامت کار، ۲۱- کل صدمات و مرگ‌ومیر کارمند و پیمانکار، نوع و میزان آسیب ۲۲- بهره‌وری نیروی کار
رعایت اصول حقوق بشر	۲۳- نیروی کار کودک، حمایت از کودکان کار و خیابانی، ۲۴- رعایت اصول داوطلبانه حقوق بشر

شاخص ها	مؤلفه ها
توسعه اجتماعی و بشردوستی	۲۵- افشای کمک های مالی برای حمایت از فعالیت های اجتماعی، جذب کارآموز و ارتباط با دانشگاه ها، کمک به مؤسسات خیریه و مساجد و مدارس و بیمارستان ها و... ۲۶- کمک های مالی به قربانیان بلایایی طبیعی و کشورهای خارجی و...
ادراک ذینفعان اجتماعی	۲۷- تشکیل اتحادیه های کارگری و تعاونی ۲۸- سیستم انتقادات و پیشنهادات ۲۹- سنجش میزان رضایت مشتریان و کارکنان و...
عدم تبعیض و شمول اجتماعی	۳۰- افشای سیاست ها و رویه های جذب و استخدام و پاداش و... ۳۱- افشای تفکیک کارمندان هر طبقه بر اساس سن و جنس و عضویت در گروه های اقلیت ۳۲- افشای میزان پاداش کارکنان، نحوه جبران عملکرد کارکنان

نحوه امتیازدهی شاخص مسئولیت پذیری اجتماعی به این صورت است که تعداد اقلام افشاشده به کل اقلام قابل افشا در گزارشگری مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت ها بر اساس داده های مندرج در گزارش های سالانه شرکت ها بیان کننده درصد افشای مسئولیت پذیری اجتماعی است (حساس یگانه و برزگر، ۱۳۹۲). این فرایند از طریق تحلیل محتوا صورت گرفته است.

$$CSR_{score} = \frac{\text{تعداد اقلام افشا شده}}{\text{تعداد کل اقلام قابل افشا}}$$

نسبت های مالی

در این پژوهش نسبت های مالی شامل نسبت رشد و نسبت فعالیت و اهرم مالی و نسبت نقدینگی می باشد.

نسبت رشد (Growth)

متغیر رشد فروش به صورت درصدی از تغییرات فروش در سال جاری نسبت به سال گذشته محاسبه می شود. از آنجایی که مزیت رقابتی شرکت ها ممکن است تحت تأثیر دوره های گذشته باشد، تغییرات رشد به عنوان متغیرهای کنترلی استفاده شد (سیاه و همکاران، ۱۹۹۲). فروش خالص شرکت ها عاملی برای سنجش موفقیت مالی و شهرت آنهاست. به همین دلیل می توان گفت شرکت هایی که در این زمینه موفق هستند از مقبولیت بیشتر و شهرت بهتری در محیط کسب و کار برخوردارند (لاسکین، ۲۰۱۳).

نسبت اهرمی یا اهرم مالی (LEV):

تعریف ۱- اهرم مالی عبارت است از استفاده از انواع ابزارهای مالی یا بدهی برای افزایش نرخ بازده بالقوه سرمایه گذاری. تعریف ۲- میزان بدهی که برای تأمین مالی دارایی های یک شرکت مورد استفاده قرار می گیرد. شرکتی که برای تأمین مالی دارایی های خود از بیشتر از بدهی استفاده کرده باشد، شرکت اهرمی گفته می شود. (دیدار و بیکی، ۱۳۹۶؛ بزرگ اصل و همکاران، ۱۳۹۸؛ آنمول و همکاران، ۱، ۲۰۱۵).

نسبت فعالیت (AR)

به دوره‌ای گفته می‌شود که در طول آن، یک شرکت، مراحل خریداری مواد اولیه، تولید کالا، ارسال به دست مشتری و در نهایت دریافت وجه نقد را سپری می‌کند.

نسبت فعالیت = دوره وصول مطالبات + دوره گردش موجودی کالا

نسبت نقدینگی (LR)

نسبت نقدینگی تنها وجه نقد و اوراق بهادار قابل معامله را در محاسبات خود در نظر می‌گیرد. این نسبت نشان می‌دهد که یک شرکت تا چه حد قادر است بدهی‌های جاری خود را فقط با استفاده از وجه نقد و معادل‌های نقدی پرداخت کند.

$$\text{نسبت وجه نقد} = \frac{\text{موجودی نقدی} + \text{سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت}}{\text{بدهی‌های جاری}}$$

متغیر وابسته

اجتناب مالیاتی (TA)

اجتناب از مالیات شرکتی تلاش مالیات دهندگان برای رد یا کاهش بدهی مالیاتی خود در حالی که همچنان از بیمه مربوطه پیروی می‌کند تا از نقض قوانین مالیاتی جلوگیری کند. قوانین مالیاتی در اجتناب مالیاتی نقض نمی‌شود، زیرا مودیان تلاش می‌کنند تا از طریق روش‌هایی که توسط قانون منع نشده است، از بار مالیاتی خود اجتناب، به حداقل رساندن یا کاهش دهند (هندایی، ۱، ۲۰۱۸). اجتناب مالیاتی تلاشی است برای کاهش بار مالیاتی همچنان در حدود مقررات مالیاتی با استفاده از نقاط ضعفی مانند کسورات مجاز، موارد استثنا شده و تاخیرهای مالیاتی اندازه‌گیری اجتناب مالیاتی شرکتی را می‌توان با استفاده از نسبت مالیاتی موثر انجام داد. این نسبت بار مالیاتی و سود شرکت را که از مالیات بر درآمد کسر نشده است مقایسه می‌کند. بار مالیاتی شامل مالیات‌های جاری و معوق است (پوروانتی و سوگیارتی، ۲، ۲۰۱۷). فرمول مورد استفاده در این تحقیق برای اندازه‌گیری متغیر اجتناب مالیاتی شرکت‌ها عبارت بود از:

اجتناب مالیاتی = هزینه مالیات / درآمد قبل از مالیات

متغیرهای کنترلی

۱- سن شرکت (AGE)

متغیر سن شرکت با استفاده از تفاوت بین سال تحقیق و تأسیس شرکت محاسبه می‌شود. مطالعات قبلی نشان می‌دهد که فعالیت طولانی‌مدت شرکت‌ها در محیط کسب و کار و گسترش روابط اجتماعی و اقتصادی آن‌ها نیز می‌تواند بر شهرت آن‌ها تأثیر بگذارد و آن‌ها را افزایش دهد. (آکسجونو و همکاران، ۲۰۱۸)

۲- نسبت بازده دارایی‌ها (ROA)

این متغیر نشان دهنده بازده دارایی‌ها است که به‌عنوان نسبت سود خالص به کل دارایی‌ها محاسبه می‌شود. یکی از عوامل در اندازه‌گیری عملکرد مالی است (بینگتون و همکاران، ۲۰۰۸). امروزه سنجش عملکرد مالی شرکت‌ها را می‌توان یکی از عناصر اصلی شهرت آن‌ها دانست. سرمایه‌گذاران همیشه مایل به سرمایه‌گذاری در شرکت‌هایی با عملکرد مالی بالا و شهرت خوب هستند. به همین دلیل است که شرکت‌ها همیشه در تلاش هستند تا عملکرد مالی خود را بهبود

¹ Handayani

² Purwanti & Sugiyarti

بخشند، مشروعیت خود را در یک محیط تجاری رقابتی حفظ کنند، و بنابراین، شهرت خود را افزایش دهند (لو و همکاران، ۲۰۱۵؛ دیپ هاوس و همکاران، ۲۰۰۵).

$$ROA = \frac{NI}{TA}$$

که در رابطه فوق: ROA: بازده دارایی ها؛ NI: سود خالص؛ TA: مجموع دارایی های شرکت

مدل رگرسیونی پژوهش

$$TA_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 LEV_{it} + \beta_3 LR_{it} + \beta_4 AR_{it} + \beta_5 Growth_{it} + \beta_6 AGE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

یافته های پژوهش

جامعه آماری در این پژوهش کلیه شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در یک دوره هفت ساله ۱۴۰۲-۱۳۹۶ است. در این پژوهش ۱۳۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران که در این دوره زمانی ۷ ساله فعالیت داشته اند، مورد مطالعه قرار گرفتند.

آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

در پژوهش حاضر ابتدا آمارهای توصیفی برای متغیرهای مدل رگرسیون ارائه می شود. شاخص های توصیف داده ها، شامل شاخص های مرکزی (مانند میانگین و میانه)، شاخص های پراکندگی (مانند واریانس و انحراف معیار) و شاخص های شکل توزیع (مانند شاخص چولگی و کشیدگی) برای تک تک متغیرهای پژوهش محاسبه خواهد شد. این آمارها شمای کلی از تک تک متغیرهای مدل به دست می دهد.

آمار توصیفی متغیرهای پژوهش که با استفاده از داده های ۱۳۳ شرکت فعال در بورس اوراق بهادار تهران، طی دوره های زمانی بین سال های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۲ اندازه گیری شده اند، شامل تعداد مشاهدات، میانگین، انحراف معیار، حداقل، حداکثر، ضریب چولگی و ضریب کشیدگی است که در جدول ۴-۱ ارائه شده است.

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

پنل الف- متغیرهای پیوسته									
نام متغیر	نماد	تعداد مشاهدات	میانگین	میانه	حداکثر	حداقل	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
اجتناب مالیاتی	TA	۹۳۱	۰,۱۲۸۸	۰,۱۰۲۴	۱,۸۴۰۶	-۰,۵۲۷۲	۰,۱۶۶۵	۳,۷۱۳۴	۷,۰۴۰۴
مسئولیت اجتماعی	CSR	۹۳۱	۰,۴۴۶۷	۰,۴۳۷۵	۰,۷۱۸۸	۰,۲۵۰۰	۰,۰۷۱۴	۰,۱۳۷۷	۲,۹۸۹۵
نسبت رشد	Growth	۹۳۱	۰,۷۸۰۵	۰,۸۰۰۰	۰,۹۹۲۰	۰,۱۰۰۰	۰,۱۴۶۶	-۱,۵۹۱۹	۷,۲۷۲۳
اهرم مالی	LEV	۹۳۱	۰,۱۳۲۰	۰,۱۱۲۳	۰,۶۲۳۴	-۰,۳۲۶۹	۰,۱۳۶۲	۰,۴۴۴۸	۴,۰۹۳۹
نسبت فعالیت	AR	۹۳۱	۰,۵۷۷۴	۰,۵۹۳۵	۱,۵۶۵۶	۰,۰۱۲۷	۰,۲۲۳۲	-۰,۰۱۲۶	۳,۳۸۹۱

پنل الف - متغیرهای پیوسته

نام متغیر	نماد	تعداد مشاهدات	میانگین	میان	حداکثر	حداقل	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
نسبت نقدینگی	LR	۹۳۱	۴,۰۰۳۶	۲,۹۳۳۹	۴۷,۱۰۱۱	-۲۵,۱۶۳۰	۵,۲۰۹۵	۲,۱۵۹۸	۶,۴۸۵۷
سن شرکت	AGE	۹۳۱	۱۴,۳۱۲۵۴	۱۴,۱۴۹۳۸	۱۹,۷۷۳۹۱	۱۰,۴۹۲۵۰	۱,۴۸۷۱۶۹	۰,۸۱۲۱۱۸	۴,۴۲۹۱۳۸
بازده دارایی‌ها	ROA	۹۳۱	۰,۱۳۲۰۴۱	۰,۱۱۲۲۵۳	۰,۶۲۳۳۶۰	۰,۳۲۶۸۵۵	۰,۱۳۶۱۵۶	۰,۴۴۴۷۵۵	۴,۰۹۳۹۲۶

در جدول ۱ برخی از مفاهیم آمار توصیفی متغیرها شامل میانگین، میان، حداقل مشاهدات، حداکثر مشاهدات، انحراف معیار، چولگی و کشیدگی ارائه شده است. در این میان، پارامترهای مرکزی، دسته‌ای از پارامترهای توصیف کننده‌ی یک توزیع آماری هستند که ویژگی داده‌ها را نسبت به مرکز توزیع بیان می‌کنند. میانگین به عنوان نقطه تعادل و مرکز ثقل یک توزیع آماری، یکی از شاخص‌های مرکزی مناسب برای نشان دادن مرکزیت داده‌هاست. در جدول ۴-۱ تعداد مشاهدات مربوط به شرکت‌های مورد مطالعه ۹۳۱ (۱۳۳ شرکت در ۷ سال) است.

دسته‌ای دیگر از پارامترهای توصیف کننده‌ی جامعه، پارامترهای پراکندگی هستند. پارامترهای پراکندگی، معیاری برای تعیین میزان پراکندگی داده‌ها از یکدیگر یا میزان پراکندگی آن‌ها نسبت به میانگین است. از جمله مهم‌ترین پارامترهای پراکندگی، انحراف معیار است. هرچه قدر میزان انحراف معیار یک توزیع آماری بیشتر باشد، نشان دهنده‌ی این است که این داده‌ها، دارای پراکندگی بیشتری هستند. در میان متغیرهای این پژوهش اندازه شرکت بیشترین پراکندگی ارتباطات سیاسی کمترین پراکندگی را دارد؛ اما نکته‌ای که باید به آن توجه داشت عدم یکسان بودن واحد سنجش این دو متغیر است و لذا اختلافی که در میزان بیشترین و کمترین انحراف معیار متغیرها مشاهده می‌شود، دلیلی بر عدم مناسب بودن داده‌ها برای برآورد نیست. چولگی بیانگر عدم تقارن منحنی فراوانی است. اگر ضریب چولگی صفر باشد جامعه کاملاً متقارن است و چنانچه ضریب مثبت باشد، چولگی به راست و اگر منفی باشد، چولگی به چپ وجود دارد. با در نظر گرفتن ضریب چولگی انواع متغیرها، مشخص می‌شود که توزیع متغیرهای پژوهش به‌طور کلی از چولگی به سمت راست (چولگی مثبت) برخوردار است؛ این بدان معناست که توزیع جامعه، توزیع نامتقارن با کشیدگی به سمت مقادیر بالاتر بوده است.

کشیدگی نشان دهنده ارتفاع یک توزیع است. به عبارت دیگر کشیدگی معیاری از بلندی منحنی در نقطه ماکزیمم است و مقدار کشیدگی برای توزیع نرمال برابر ۸ است. کشیدگی مثبت یعنی قله توزیع مورد نظر از توزیع نرمال بالاتر و کشیدگی منفی نشانه پایین تر بودن قله از توزیع نرمال است؛ که در اینجا کشیدگی اکثر متغیرهای پژوهش مثبت است.

۴-۴ تجزیه تحلیل داده‌ها

آمار استنباطی

آمار استنباطی شامل روشهایی است که با استفاده از آن‌ها، اطلاعات موجود در نمونه، به کل جامعه تعمیم داده می‌شود. مهم‌ترین هدف آمار، انجام استنباط‌هایی در مورد مشخصه‌های جامعه، با توجه به اطلاعات موجود در نمونه است. معدودی از مسایل آماری در مرحله آمار توصیفی پایان می‌پذیرند، ولی بیشتر مسایل آماری شامل استنباط در مورد مشخصه یک جامعه با بهره‌گیری از اطلاعات قابل دسترس در یک نمونه است (یزدانی، ۱۳۹۱).

جدول ۲ نتایج آزمون مانایی برای متغیرهای مدل‌ها

نتایج	لوین، لین و چو		نماد	متغیرها
	احتمال	آماره		
			TA	اجتناب مالیاتی
مانا	۰,۰۰۰	-۳۳,۶۶۴	CSR	مسئولیت اجتماعی
مانا	۰,۰۱۲	-۲,۰۳۶	LEV	نسبت های اهرمی
مانا	۰,۰۰۰	-۴,۳۸۵	LR	نسبت نقدینگی
مانا	۰,۰۰۰	-۹۶,۵۱۱	AR	نسبت فعالیت
مانا	۰,۰۰۰	-۱۳,۶۸۷	Growth	نسبت رشد
مانا	۰,۰۰۰	-۲۴۶,۸۶۴	AGE	سن شرکت
مانا	۰,۰۰۰	۵,۵۴۷-	ROA	بازده دارایی ها

p-value (prob)*

قبل از تفسیر نتایج جدول ۲ ذکر این نکته قابل توجه است که در آزمون ریشه واحد، فرض صفر بیانگر نامانایی متغیرها است. در این صورت چنانچه مقدار p کمتر از سطح معناداری ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد خواهد شد. به این ترتیب نتایج حاصل از آزمون مانایی برای داده‌های ترکیبی (پانل) در جدول ۲ نشان از مانا بودن تمام متغیرهای مورد مطالعه است.

تحلیل داده‌ها

در این بخش قصد داریم که با استفاده از روش داده‌های ترکیبی (پنل دیتا) به برآورد دو مدل زیر پردازیم. مدل پژوهش

$$TA_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 LEV_{it} + \beta_3 LR_{it} + \beta_4 AR_{it} + \beta_5 Growth_{it} + \beta_6 AGE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

که i تعداد شرکت‌ها و t بیانگر دوره زمانی ۱۳۹۴ تا ۱۴۰۰ است.

قبل از تخمین (برآورد) مدل‌های فوق به بررسی پیش فرض‌های زیر پرداخته می‌شود.

آزمون پیش فرض‌ها

قبل از بررسی فرضیه‌های مورد نظر پژوهش ابتدا به تحلیل پیش فرض‌ها (مفروضات کلاسیک) می‌پردازیم.

بررسی نرمال بودن جملات خطا

با توجه به اهمیت نرمال بودن جملات خطا در مدل پژوهش از آزمون جارکو برا استفاده می‌شود:

فرض صفر: جملات خطا نرمال هستند.

فرض مقابل: جملات خطا نرمال نیستند.

جدول ۳- نتایج آزمون جارکوبرا

نام متغیر	تعداد	آماره	سطح معناداری
مدل اول	۹۳۱	۲۰/۶۳۷	۰/۰۰۰

در این آزمون فرض بر این است که جملات خطا نرمال نیستند مگر اینکه خلاف آن اثبات شود بنابراین، با توجه به جدول بالا چون سطح معنی داری برای مدل پژوهش کمتر از ۰/۰۵ است لذا فرض صفر برای آن‌ها رد نشده و جملات خطا نرمال نیستند. با توجه به قضیه حد مرکزی اگر تعداد زیاد از یک توزیع دلخواه نمونه برداری (با تعداد کافی بزرگتر مساوی ۳۰) کنیم توزیع میانگین نمونه‌ها به سمت توزیع نرمال خواهد رفت. هم‌چنین میانگین توزیع شکل گرفته برابر با میانگین جامعه اصلی است که از آن نمونه برداری کردیم. انحراف معیار توزیع حاصل نیز برابر با نسبت انحراف معیار توزیع اصلی به جذر اندازه نمونه است. با توجه به قضیه حد مرکزی مدل نرمال است. هم‌چنین چولگی و کشیدگی متغیرها در بازه امن و قابل قبول (+۳ و -۳) قرار دارد که نشان از جمع آوری داده‌های مطلوب بوده بطوری که میتوان با اطمینان بالا نتایج نمونه را به جامعه آماری تعمیم داد.

عدم وجود هم‌خطی بین جملات توضیحی

هم‌خطی به معنای وجود رابطه شدید بین متغیرهای مستقل و کنترلی موجود در مدل است. در صورت وجود هم‌خطی، ضرایب برآوردی الگو دارای خطای معیار بالایی خواهد بود و در نتیجه این مسأله باعث می‌شود که تعداد متغیرهای معنی‌دار در معادله کاهش یابد. در این معادله برای بررسی عدم وجود هم‌خطی از معیار عامل تورم واریانس (VIF) استفاده شد. وقتی که شاخص تورم واریانس کمتر از ۱۰ باشد، نشان‌دهنده عدم وجود هم‌خطی است. نتایج حاصل از این آزمون نشان می‌دهد؛ که میزان تورم واریانس متغیرهای مستقل و کنترلی در حد مجاز خود قرار داشته و لذا از این بابت مشکلی وجود ندارد.

جدول ۴- نتایج حاصل از آزمون عدم وجود هم‌خطی بین جملات توضیحی در مدل پژوهش

متغیر	نماد	واریانس ضریب	عامل تورم واریانس
اجتناب مالیاتی	TA	۰,۷۱۵	۱,۴۰۲
مسئولیت اجتماعی	CSR	۰,۵۵۹	۱,۶۷۲
نسبت‌های اهرمی	LEV	۰,۵۰۷	۱,۹۹۲
نسبت نقدینگی	LR	۰,۰۰۱	۴,۵۲۰
نسبت فعالیت	AR	۰,۰۳۴۷	۳,۸۰۲
نسبت رشد	Growth	۰,۹۹۴	۱,۰۰۶
سن شرکت	AGE	۰,۸۴۱	۱,۱۸۹
بازده دارایی‌ها	ROA	۰,۸۳۸	۱,۱۹۳

جدول ۵ همبستگی بین متغیرهای مدل پژوهش

متغیرهای تحقیق	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	(۵)	(۶)	(۷)	(۸)
اجتناب مالیاتی	۱,۰۰۰۰							

مسئولیت اجتماعی	-	۱,۰۰۰۰						
	۰,۰۳۵۵							
نسبت رشد	۰,۲۷۹۴	-----						
	۰,۲۲۲۴	۰,۰۰۱۰	۱,۰۰۰۰					
اهرم مالی	۰,۰۰۰۰	۰,۹۷۶۶	-----					
	۰,۲۶۰۸	۰,۰۰۸۰	-	۱,۰۰۰۰				
نسبت فعالیت	۰,۰۰۰۰	-	۰,۰۱۶۰					
	۰,۳۴۰۷	۰,۸۰۷۱	۰,۶۲۴۹	-----	۰,۰۲۳۹	۱,۰۰۰۰		
نسبت نقدینگی	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۴۰۸	۰,۴۶۷۳	-----			
	۰,۵۸۱۶	۰,۰۷۲۷	۰,۲۵۴۶	۰,۲۵۵۵	۰,۳۹۷۴	۱,۰۰۰۰		
سن شرکت	۰,۰۰۰۰	۰,۰۲۶۶	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	-----		
	۰,۰۲۵۳	۰,۰۱۱۹	۰,۰۱۵۰	۰,۰۰۱۱	۰,۰۴۳۹	۰,۰۴۵۲	۱,۰۰۰۰	
بازده دارایی	۰,۴۴۰۶	۰,۷۱۷۷	۰,۶۴۶۶	۰,۹۷۲۶	۰,۱۸۱۰	۰,۱۶۷۹	-----	
	۰,۲۳۴۸	۰,۰۳۸۳	۰,۰۵۴۷	۰,۰۶۰۴	۰,۰۷۸۵	۰,۰۲۲۵	۰,۰۴۲۳	۱,۰۰۰۰
	۰,۰۰۰۰	۰,۲۴۳۵	۰,۰۹۵۳	۰,۰۶۵۳	۰,۸۵۴۵	۰,۴۹۲۲	۰,۱۹۷۴	-----

که معنی داری کمتر از ۰/۰۵ باشد همبستگی مورد نظر از نظر آماری معنی دار است. همانگونه که ملاحظه می شود در برخی موارد همبستگی ها معنی دار می باشند، بنابراین احتمال وجود هم خطی در مدل را نمی توان رد کرد که این مهم با تحلیل PCA^۱ مشخص می گردد.

^۱-Principal Components Analysis

تحلیل یافته‌ها

آزمون تشخیص مدل (آزمون چاو)

قبل از تخمین مدل‌ها، ابتدا باید مشخص شود که اصولاً نیازی به در نظر گرفتن ساختار پانل داده‌ها (تفاوت‌ها یا اثرات خاص شرکت‌ها) وجود دارد یا این که می‌توان داده‌های مربوط به شرکت‌های مختلف را با استفاده از روش تلفیقی (Pooling) روی هم ریخت و از آن در تخمین مدل استفاده کرد. در تخمین‌های تک معادله‌ای، برای اخذ تصمیم از آماره آزمون F لیمر استفاده می‌شود. در این آزمون فرض H_0 استفاده از روش داده‌های تلفیقی (Pooling) را در مقابل فرض H_1 یعنی استفاده از روش داده‌های تابلویی (Panel) نشان می‌دهد.

فرض صفر: روش داده‌های تلفیقی (Pooling) مناسب است.

فرض مقابل: روش داده‌های تابلویی (Panel) مناسب است.

جدول ۶- نتایج آزمون F لیمر برای مدل

نتیجه	مقدار p	درجه آزادی	آماره آزمون
استفاده از داده‌های تابلویی	۰/۰۰۰۰	(۱۳۲،۷۹۳)	۴/۶۷۷۲

فرضیات پژوهش

فرضیه اصلی

مسئولیت اجتماعی شرکت و نسبت‌های مالی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی

۱- مسئولیت اجتماعی شرکت بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۲- نسبت‌های اهرمی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۳- نسبت نقدینگی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۴- نسبت فعالیت بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

۵- نسبت رشد بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

جدول ۷- نتایج بررسی ضرایب جزئی

متغیر وابسته: اجتناب مالیاتی، تعداد دوره: ۷، تعداد تقاطع: ۱۳۳، تعداد ترکیب موزون: ۹۳۱					
$TA_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 LEV_{it} + \beta_3 LR_{it} + \beta_4 AR_{it} + \beta_5 Growth_{it} + \beta_6 AGE_{it} + \beta_7 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$					
نتیجه	احتمال	آماره t	ضرایب	نماد	متغیرها
معنادار	۰،۰۰۳	۳،۰۲	۰،۲۳۱	C	ضریب ثابت
معنادار	۰،۰۱۹	-۲،۳۶	-۰،۰۴۹	CSR	مسئولیت اجتماعی
معنادار	۰،۰۰۱	۳،۲۸	۰،۰۷۴	LEV	نسبت‌های اهرمی
معنادار	۰،۰۳۵	-۲،۱۲	-۰،۰۴۱	LR	نسبت نقدینگی
معنادار	۰،۰۰۸	-۲،۶۷	-۰،۰۵۲	AR	نسبت فعالیت
معنادار	۰،۰۰۴	۲،۸۹	۰،۰۶۳	Growth	نسبت رشد

متغیر وابسته: اجتناب مالیاتی، تعداد دوره: ۷، تعداد تقاطع: ۱۳۳، تعداد ترکیب موزون: ۹۳۱					
$TA_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 LEV_{it} + \beta_3 LR_{it} + \beta_4 AR_{it} + \beta_5 Growth_{it} + \beta_6 AGE_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \varepsilon_{it}$					
معنادار	۰,۰۳۰	-۲,۱۸	-۰,۰۲۷	AGE	سن شرکت
معنادار	۰,۰۲۵	۲,۲۵	۰,۰۴۲	ROA	بازده دارایی ها
	۱,۹۲				آماره دوربین- واتسون
	۱۹,۲۱				آماره F
	۰,۴۴				ضریب تعیین تعدیل شده
	۰,۴۷				ضریب تعیین

بحث و نتیجه گیری

جهت آزمون فرضیه های فوق نمونه ای از متشکل از ۱۳۳ شرکت از بین شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۲ انتخاب گردید. داده های مورد نیاز جهت محاسبه متغیرهای پژوهش، از بانک اطلاعاتی «ره آورد نوین» استخراج شده است. در صورت ناقص بودن داده های موجود در این بانک اطلاعاتی، به آرشیوهای دستی موجود در کتابخانه ی سازمان بورس اوراق بهادار و سایت اینترنتی مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس اوراق بهادار مراجعه گردید و نتایج تخمین برای مدل پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ادامه به استدلال تدوین هریک از فرضیه های مطرحه پرداخته خواهد شد و نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل فرضیه های پژوهش ارائه می گردد.

۱- مسئولیت اجتماعی شرکت بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

با توجه به مقدار ضریب رگرسیونی مسئولیت اجتماعی شرکت ها می توان نتیجه گرفت مسئولیت اجتماعی شرکت ها بر اجتناب مالیاتی، شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه مثبت (مستقیم) معناداری دارد ($p < 0/05$). فرضیه اول مورد تایید می باشد.

نتایج به دست آمده از تحلیل رگرسیونی نشان داد که بین مسئولیت اجتماعی شرکت و اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، رابطه ای مثبت و معنادار وجود دارد. این یافته حاکی از آن است که با افزایش سطح فعالیت های مسئولیت اجتماعی، تمایل و میزان اجتناب مالیاتی شرکت ها نیز افزایش می یابد.

این نتیجه، از یک سو می تواند ناشی از آن باشد که شرکت هایی که منابع بیشتری به فعالیت های مسئولیت اجتماعی اختصاص می دهند، به طور هم زمان ساختارهای مالی و مدیریتی پیچیده تری دارند که امکان بهره گیری از فرصت های قانونی و غیرقانونی اجتناب مالیاتی را برای آن ها فراهم می سازد. چنین شرکت هایی ممکن است از برندسازی اجتماعی و جلب اعتماد عمومی به عنوان نوعی «پرچم مشروعیت» استفاده کرده و هم زمان ریسک انتقادهای مستقیم به سیاست های مالیاتی خود را کاهش دهند؛ پدیده ای که در ادبیات به آن «پوشش مشروعیت» اشاره می شود.

از سوی دیگر، مثبت بودن این رابطه می تواند بیانگر یک تضاد رفتاری باشد، جایی که سرمایه گذاری در مسئولیت اجتماعی صرفاً با انگیزه های اخلاقی یا پایدارسازی اجتماعی انجام نمی گیرد، بلکه ابزاری هوشمندانه برای کاهش هزینه های مالیاتی و بهینه سازی سودآوری نیز به شمار می رود. این تبیین با برخی مطالعات پیشین بین المللی همخوان است

که نشان داده‌اند شرکت‌ها ممکن است از مسئولیت اجتماعی به عنوان پوششی برای استراتژی‌های مالیاتی تهاجمی استفاده کنند.

در بستر بازار سرمایه ایران، که ساختار نظارتی و شفافیت اطلاعاتی نسبت به برخی بازارهای پیشرفته محدودتر است، این یافته می‌تواند هشدار برای سیاست‌گذاران مالیاتی باشد تا مکانیزم‌های نظارت و گزارشگری مالی را با جزئیات بیشتری برای شرکت‌های فعال در حوزه مسئولیت اجتماعی اعمال کنند تا از بروز سوءاستفاده احتمالی جلوگیری شود. نتیجه حاضر، تأییدکننده فرضیه نخست پژوهش است و نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نه تنها یک ابزار روابط عمومی و ایجاد ارزش بلندمدت به شمار می‌آید، بلکه می‌تواند—خواسته یا ناخواسته—به بخشی از استراتژی‌های مالیاتی و مدیریت سود شرکت‌ها تبدیل شود. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های مواندوو و بنجامین (۲۰۲۴) و شمس‌الدینی و همکاران (۱۴۰۲) همسو می‌باشد.

۲- نسبت‌های اهرمی بر اجتناب مالیاتی تأثیر معناداری وجود دارد.

با توجه به مقدار منفی ضریب رگرسیونی نسبت بهره می‌توان نتیجه گرفت نسبت اهرمی با اجتناب مالیاتی، شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه منفی (معکوس) معناداری دارد ($p < 0.05$). فرضیه دوم مورد تأیید می‌باشد.

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی نشان داد که بین نسبت‌های اهرمی و اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران، رابطه‌ای منفی و معنادار وجود دارد. به بیان دیگر، افزایش میزان بدهی نسبت به حقوق صاحبان سهام منجر به کاهش سطح اجتناب مالیاتی می‌شود.

این نتیجه را می‌توان از چند منظر تحلیل کرد. نخست، با افزایش نسبت اهرمی، سهم هزینه‌های بهره‌ای در ساختار مالی شرکت افزایش می‌یابد. هزینه‌های بهره، در قوانین مالیاتی، به عنوان هزینه قابل قبول مالیاتی شناسایی شده و به طور مستقیم موجب کاهش درآمد مشمول مالیات می‌گردد. در نتیجه، شرکت‌های با اهرم مالی بالا، حتی بدون اتخاذ استراتژی‌های تهاجمی اجتناب مالیاتی، از مزیت کاهش بار مالیاتی از طریق «سپر مالیاتی بهره» بهره‌مند می‌شوند.

از منظر دیگر، شرکت‌های دارای ساختار سرمایه متکی بر بدهی، معمولاً تحت نظارت و الزامات اطلاعاتی و محدودیت‌های قراردادی بیشتری از سوی اعتباردهندگان و بانک‌ها قرار دارند. این فشارهای نظارتی می‌تواند زمینه را برای استفاده محدودتر از روش‌های پرریسک اجتناب مالیاتی فراهم سازد، چرا که ریسک شهرت و نقض مفاد قراردادهای بدهی بالا می‌رود.

این یافته با بخشی از مطالعات پیشین، همخوانی دارد که نشان داده‌اند ساختار سرمایه متکی بر بدهی می‌تواند به طور طبیعی نقش جایگزین برای برخی استراتژی‌های اجتناب مالیاتی ایفا کند. با این حال، باید توجه داشت که شدت و جهت این رابطه می‌تواند تحت تأثیر عواملی چون شرایط اقتصادی، نرخ‌های بهره بازار و تغییرات مقررات مالیاتی قرار گیرد.

در نهایت، منفی بودن این رابطه در بازار سرمایه ایران، تأکیدی بر این واقعیت دارد که استفاده بهینه از بدهی نه تنها ابزاری برای تأمین مالی است، بلکه می‌تواند به عنوان یک سازوکار کاهش اجتناب مالیاتی نیز ایفای نقش نماید. این یافته، فرضیه دوم تحقیق را تأیید کرده و بر اهمیت توجه همزمان به سیاست‌های سرمایه و استراتژی‌های مالیاتی شرکت‌ها دلالت دارد. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های حسن و حبیب (۲۰۲۳) و محمدی و همکاران (۱۴۰۲) همسو می‌باشد.

۳- نسبت نقدینگی بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

با توجه به مقدار منفی ضریب رگرسیونی نسب های نقدینگی می توان نتیجه گرفت هزینه نسبت نقدینگی با اجتناب مالیاتی، شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه منفی (معکوس) معناداری دارد ($p < 0/05$). فرضیه دوم مورد تایید می باشد.

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی نشان داد که بین نسبت نقدینگی و اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، رابطه ای منفی و معنادار وجود دارد. این بدان معناست که شرکت هایی که از توان نقدی بالاتری برخوردار هستند، کمتر درگیر استراتژی های اجتناب مالیاتی می شوند.

یکی از دلایل این رابطه می تواند آن باشد که شرکت های با نقدینگی بالا نیاز کمتری به حفظ منابع از طریق کاهش بار مالیاتی دارند. وجود دارایی های جاری کافی، توانایی شرکت در پرداخت تعهدات و سرمایه گذاری های مورد نیاز را تضمین کرده و انگیزه کاهش ریسک مالیاتی از طریق رفتارهای پرریسک را کاهش می دهد. در واقع، نقدینگی بالا نقش یک حاشیه امنیت عملیاتی را ایفا می کند.

از سوی دیگر، شرکت های با نسبت نقدینگی پایین ممکن است برای تأمین نقدینگی و جلوگیری از فشارهای مالی، به شیوه های اجتناب مالیاتی تمایل بیشتری نشان دهند، در حالی که شرکت های نقدین با توجه به نیاز کمتر به منابع فرار مالیاتی، روابط شفاف تری با سازمان امور مالیاتی دارند.

همچنین، نسبت نقدینگی بالا می تواند نشانه ای از ساختار مالی سالم باشد که به طور معمول با سیاست های محافظه کارانه تر و شفافیت اطلاعاتی بیشتر همراه است.

در نهایت، منفی بودن این رابطه در بازار سرمایه ایران بیانگر آن است که کارکرد نقدینگی در کاهش اجتناب مالیاتی، یک نکته کلیدی در طراحی سیاست های مالی داخلی و حکمرانی شرکتی محسوب می شود. این یافته، فرضیه سوم پژوهش را تأیید کرده و بر ضرورت مدیریت کارای سرمایه در گردش به عنوان ابزاری غیرمستقیم برای کنترل ریسک های مالیاتی تأکید می کند. نتایج این پژوهش با پژوهش های پاکدلان و همکاران (۱۴۰۱) و آسترید و کاشان (۲۰۲۰) همسو می باشد.

۴- نسبت فعالیت بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

با توجه به مقدار مثبت ضریب رگرسیونی نسبت فعالیت می توان نتیجه گرفت نسبت فعالیت با اجتناب مالیاتی، شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه مثبت (مستقیم) معناداری دارد ($p < 0/05$). بنابراین فرضیه سوم مورد تایید می باشد.

نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که بین نسبت فعالیت و اجتناب مالیاتی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، رابطه ای مثبت و معنادار وجود دارد. این بدان معناست که شرکت هایی که کارایی بیشتری در به کارگیری دارایی ها برای ایجاد فروش و درآمد دارند، تمایل بیشتری به اتخاذ راهبردهای اجتناب مالیاتی نشان می دهند.

یک تبیین ممکن این است که شرکت هایی با نسبت فعالیت بالا، معمولاً از چرخه عملیاتی سریع تر، حجم فروش بالاتر و گردش دارایی مؤثرتر برخوردارند. چنین شرکت هایی اغلب در موقعیت رقابتی قوی تری قرار دارند و برای حفظ و افزایش سودآوری خود، انگیزه بیشتری جهت کاهش بار مالیاتی از طریق استراتژی های بهینه سازی مالیاتی پیدا می کنند.

. با این حال، باید توجه داشت که این رفتار می‌تواند از منظر اجتماعی و قانونی حساسیت‌برانگیز باشد و در صورت عدم شفافیت، به ریسک شهرت منجر شود.

به طور کلی، تأیید مثبت بودن رابطه، بر اهمیت نظارت‌های مالیاتی بر شرکت‌های با کارایی بالا تأکید دارد، چرا که همین ویژگی‌های مثبت عملیاتی می‌تواند زمینه‌ساز استفاده پیشرفته از ابزارهای اجتناب مالیاتی باشد. این نتیجه فرضیه چهارم تحقیق را تأیید می‌کند و ارتباط بین کارایی عملیاتی و استراتژی‌های مالیاتی را برجسته می‌سازد.

۵- نرخ رشد بر اجتناب مالیاتی تاثیر معناداری وجود دارد.

با توجه به مقدار مثبت ضریب رگرسیونی نرخ رشد می‌توان نتیجه گرفت نرخ رشد با اجتناب مالیاتی، شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران رابطه مثبت (مستقیم) معناداری دارد ($p < 0/05$). بنابراین فرضیه چهارم مورد تأیید می‌باشد.

نتایج آزمون رگرسیون نشان داد که بین نرخ رشد شرکت و اجتناب مالیاتی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. این بدان معناست که هرچه سرعت رشد فروش یا دارایی‌های شرکت بیشتر باشد، تمایل آن به استفاده از استراتژی‌های اجتناب مالیاتی نیز افزایش می‌یابد.

یکی از تبیین‌های این مشاهده آن است که شرکت‌های در حال رشد معمولاً نیاز بیشتری به نقدینگی برای سرمایه‌گذاری مجدد، توسعه بازار و تأمین مالی پروژه‌های توسعه‌ای دارند. اجتناب مالیاتی می‌تواند به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم تأمین منابع داخلی عمل کرده و فشار مالی ناشی از رشد سریع را کاهش دهد.

علاوه بر این، رشد بالای شرکت ممکن است باعث افزایش پیچیدگی عملیات، پراکندگی جغرافیایی فعالیت‌ها و تنوع درآمدی شود. این شرایط به‌طور بالقوه مسیرهای بیشتری برای استفاده از فرصت‌ها و خلأهای قانونی سیستم مالیاتی فراهم می‌کند و انگیزه شرکت‌ها را برای بهره‌گیری از تکنیک‌های اجتناب مالیاتی تقویت می‌نماید.

در بستر بازار سرمایه ایران، مثبت بودن این رابطه نیازمند توجه ویژه سیاست‌گذاران مالیاتی است؛ به‌ویژه در بخش‌هایی که نرخ رشد شرکت‌ها بسیار بالا است، لازم است ابزارهای نظارتی و شفافیت‌گزارشگری مالی تقویت گردد تا اطمینان حاصل شود که رشد و توسعه اقتصادی با سازوکارهای مسؤولانه و پایدار مالیاتی همراه است. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های هانگ و ژانگ (۲۰۱۹) و اسکندری و همکاران (۱۳۹۸) همسو می‌باشد.

یکی از محدودیت‌های این تحقیق، ویژگی خاص تحقیق‌های نیمه تجربی مبنی بر عدم کنترل برخی عوامل مؤثر بر نتایج تحقیق از جمله تأثیر متغیرهایی چون عوامل اقتصادی، شرایط سیاسی، وضعیت اقتصاد جهانی و... است که خارج از دسترس محقق بوده و ممکن است بر نتایج تحقیق اثرگذار باشد.

عدم تعدیل ارقام صورت‌های مالی به واسطه‌ی وجود تورم که ممکن است بر نتایج تحقیق موثر باشد.

مستثنی کردن شرکت‌ها در صنایع مالی، بیمه و بانکداری، قدرت تعمیم‌پذیری این تحقیق را کاهش می‌دهد.

محدودیت‌های ناشی از دوره زمانی و مکانی تحقیق: با توجه به اینکه این تحقیق طی دوره زمانی بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۲ و با توجه به اطلاعات موجود شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران صورت گرفته، در تسری نتایج بدست آمده به سال‌های متفاوت از این تحقیق و همچنین، به سایر شرکت‌های موجود که در بورس فعالیت نمی‌کنند، باید با احتیاط عمل شود.

با توجه به نتایج فوق پیشنهادهای زیر مطرح می شود:

- ✓ به سازمان بورس و اوراق بهادار پیشنهاد می شود افشای گزارش های مسئولیت اجتماعی شرکت ها در سامانه کدال با استفاده از شاخص های کمی و قابل مقایسه را الزامی سازد. این الزام باید شامل تعریف دقیق شاخص های سنجش عملکرد اجتماعی باشد، به طوری که سرمایه گذاران و نهادهای نظارتی قادر باشند آثار هر برنامه مسئولیت اجتماعی را بر رفتارهای مالیاتی شرکت ها ارزیابی کنند. چنین رویکردی نه تنها شفافیت را افزایش می دهد، بلکه به کاهش انگیزه های گزارشگری غیرواقعی کمک کرده و امکان تحلیل های مقایسه ای بین شرکت ها را فراهم می کند.
- ✓ به هیئت مدیره شرکت های پذیرفته شده در بورس پیشنهاد می شود واحدهای مستقل «پایش و گزارش CSR» را ایجاد نمایند تا به طور مستقیم بر پیاده سازی برنامه های اجتماعی و ارتباط آن با سیاست های مالیاتی نظارت کنند. این واحدها باید گزارش های دوره ای تهیه و به هیئت مدیره ارائه کنند تا بتوان اقدامات اصلاحی را سریع تر اجرا کرد. در عمل، چنین ساختاری باعث اتصال واقعی میان فعالیت های اجتماعی و کاهش ریسک های مالیاتی به صورت استراتژیک خواهد شد.
- ✓ به سازمان بورس و اتاق بازرگانی پیشنهاد می شود دوره های آموزشی تخصصی برای مدیران مالی، حسابرسان و مدیران اجرایی برگزار کنند. این آموزش ها باید شامل روش های ارزیابی اقتصادی پروژه های CSR، ارتباط آن با قوانین و معافیت های مالیاتی، و نحوه گزارش درست در صورت های مالی باشد. این امر ظرفیت فنی مدیران را افزایش داده و احتمال بهره برداری از فرصت های قانونی کاهش مالیات را بیشتر می کند.
- ✓ به سازمان امور مالیاتی و بانک ها پیشنهاد می شود مشوق های مالیاتی و اعتباری برای شرکت های در حال رشد که گزارش های کامل و معتبر CSR ارائه می دهند، اعطا کنند. این مشوق ها باعث می شود شرکت ها رشد خود را در راستای مسئولیت اجتماعی هدایت کنند و تعهدات مالیاتی را رعایت نمایند.

منابع و مأخذ

- اسدی، غ، باغومیان، را، کامرانی، ج. ۱۳۹۱. بررسی رابطه ویژگی های شرکت و به موقع بودن گزارشگری مالی میا ندوره ای، فصلنامه مطالعات تجربی حسابداری مالی، سال دهم، شماره ۳۳، صص ۱۴۶
- اعتمادی، ح. یارمحمدی، ا. ۱۳۸۲. بررسی عوامل مؤثر بر گزارشگری میا ن دوره ای به موقع در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره ۱۹، شماره دوم، پیاپی ۳۸، صص ۹۹
- آقایی، م اعتمادی، ح آذر، ع چالاکی، پ. ۱۳۹۰. ویژگی های حاکمیت شرکتی و محتوای اطلاعاتی سود در بورس اوراق بهادار تهران با تأ یکد بر نقش مدیریت سود، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال چهارم، شماره ۱۶، صص ۵۳
- بادآور نهندی، ی برادران حسن زاده، ر محمود زاده باغبانی، س. ۱۳۹۱. تأثیر نظام راهبری شرکت بر میزان محافظه کئاری در گزارشگری مالی، مجله پژوهش های حسابداری مالی، سال چهارم، شماره چهارم، صص ۱۲۲
- دهقان، ف. ۱۳۹۰. اثر ساختار حاکمیت شرکتی بر یکفیت افشای اطلاعات شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.
- سبزعلی پور، ف قیطاسی، ر رحمتی، س. ۱۳۹۱. بررسی رابطه بین سازوکارهای، حاکمیت شرکتی و دقت پیش بینی سود، مجله پژوهش های حسابداری مالی، سال چهارم، شماره ۲ شماره پیاپی ۱۲، صص ۱۴۰

شاه آبادی، ابوالفضل. (۱۳۸۱)، بررسی اثر فعالیتهای D&R داخلی و خارجی (از طریق تجارت خارجی) بر بهره‌وری کل عوامل تولید. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تربیت مدرس .

مزرایی نوده. ح. عبدلی. م، قزل سوفلو. م. (۱۴۰۰) بررسی تاثیر مکانیزم حاکمیت شرکتی بر رابطه بین معاملات با اشخاص وابسته و مدیریت سود، رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری « پاییز ۱۴۰۰ - شماره ۷۵ (جلد دوم- ۲۱ صفحه - از ۷۱ تا ۹۱)

مهدوی، غ، جمالیان پور، م. ۱۳۸۹. بررسی عوامل مؤثر بر سرعت گزارشگری مالی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، پژوهش های حسابداری مالی، سال دوم، شماره چهارم، صص ۱۰۸

مهرانی، س. عسگری، م تحریری، آ. گنجی، ح. ۱۳۸۸. بررسی وجود بازده غیرعادی در سهام عرضه های عمومی اولیه در بورس اوراق بهادار تهران در شرایط وجود و نبود حباب قیمتی و تعیین عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه بورس اوراق بهادار تهران، سال دوم، شماره صص ۱۱۵ تا ۱۳۲.

Abdelsalam, O. & El-Masry, A., 2017, "The impact of board independence and ownership structure on the timeliness of corporate internet reporting of Irish-listed companies", *Managerial Finance*, Vol. 34, No. 12, pp. 907-918.

Afify, H.A.E., 2016, "Determinants of audit report lag Does implementing corporate governance have any impact? Empirical evidence from Egypt" *Journal of Applied Accounting Research*, Vol. 10, No. 1, pp. 568-616.

Ahmed, A and Duellman, S., 2007. Accounting Conservatism and Board of Director Characteristics: An Empirical Analysis. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 43(23-), pp. 411- 437.

Black, Bernard. S.; Inessa I. and R. Andrei 2006, "Corporate Governance Indices and Firm is Market Value: Time Series Evidence From Russia", *Emerging Markets Review*, No.7, pp. 361-379.

Braendle c. and J. Noll 2005, "On the Convergence of National Corporate Governance Systems", Available in SSRN.

Cullinan, C. P., Wang, F., Yang, B. & Zhang, J., 2012, «Audit opinion improvement and the timing of disclosure», *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*.

Dalziel, Erica .P., (2005), *Understanding The Vulnerability Of Organisations*, The 1855 Wairarapa Earthquake Symposium. Pp 130-135.

Dedman, E., 2010, «An investigation into the determinants of UK board structure before and after Cadbury. *Corporate Governance*, Vol. 8, PP. 133-153.

Ditmar, A. and J. Marht-smit 2007, "Corporate Governance and the Value of Cash Holdings", *Journal of Financial Economics*, Vol. 83, pp. 599-643.

Ditmar, D.J. and K.K. Denis 1994, "Majority Owner-Managers and Organizational Efficiency", *Journal of Corporate Finance*, Vol. 1, pp. 91-118.

Dlugosz, J.; Falenbrach, R.; Gompers, P. and A. Metrick, 2004, "Large Blocks of Stock: Prevalence, Size, and Measurement", *Journal of Corporate Finance*, Vol.12, pp.594-618.

Fama, E. and K. Fernch 1993, "Common Risk Factors in the Returns on Stocks and Bonds", *Journal Financial Economics*, vol.133, pp. 3-56.

Holderness, C. G. and D.P. Sheehan 1988, "The Role of Majority Shareholder in Publicly Held Corporations: An Exploratory Analysis", *Journal of Financial Economics*, vol.20, pp. 317-346.

Jae-Seung B.; Jun-koo and P. Kyung-Suh 2004, "Corporate Governance and Firm value: Evidence from Korean Financial Crisis", *Journal of Financial Economics*, vol.71, pp. 265-313.

Klein, peter; Shapiro, Danel and Young, Jeffrey 2005, "Corporate Governance, Family Ownership and Firm Value: The Canadian evidence", *Blackwell Publishing Ltd*, 13(6), pp. 769-784.

lectures on Corporate Governance 2005, *Three Models of Corporate Governance*, EWMI/PFS Program.

Parrino, R.; Sias, R. and L. Starks 2003, "Voting With their Feet: Institutional Ownership Changes Around Forced CEO Turnover", *Journal of Financial Economics*, vol.68, pp. 3-46.

Perak, A. R. & Kedah, 2013, "Determinants of Audit Report Lag and Corporate Governance in Malaysia", *International Journal of Business and Management*, Vol. 8, No. 15.

Ramsay I. and M. Blair 1993, "Ownership Concentration Institutional Investment and Corporate Governance", *Melbourne University Law Rev.*, No. 19, pp. 153-194.

Wu, C.H., Wu, C.S. & Liu, V. W., 2017, "The Release Timing of Annual Reports and Board Characteristics", *The International Journal of Business and Finance Research*, Vol.2 (1).